

ცირა ჯანჯღავა

თსუ არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი,

თბილისი

cirunaja@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: ქართველური ენები, მეგრული, დაავადებათა სახელები.

დაავადებათა სახელები მეგრულში

დაავადების (სნეულების) ზოგადი სახელი მეგრულში არის *ლაზ-ბარა*, რომლის ფუძე *ლაზ-* უკავშირდება არსებით სახელს *ლები*-ი „ავადმყოფი“; -*არა* სუფიქსური ელემენტია (მასდარის მაწარმოებელი).

ლაზ- ფუძისთვის ამოსავალი *ლებ-* უნდა იყოს: **ლებ-* > *ლაზ-* (სუფიქსისეული *-ს* გავლენით სრული რეგრესული ასიმილაცია).

ლაზ- ფუძეს „ცემის“ მნიშვნელობაც აქვს (ამ ფუძეს ანალოგიური მნიშვნელობა აქვს ქართულში).

დაავადებათა აღმნიშვნელი ტერმინების განხილვისას, პირველ რიგში, ყურადღებას იქცევს ინფექციურ დაავადებათა საერთო სახელი *პატონეფი* „ბატონები“, რომელიც ქართული სალიტერატურო ენის *ბატონები*-ის ფონეტიკურად შეცვლილი სახეობაა (ზ > პ რეგრესული ასიმილაციით). თავად ქართული *ბატონი* კი ლათინურიდან შეთვისებულია და მიიჩნევა (ქეგელი 1950: 991).

კისერე პატონეფი „ქუნთრუშა“, ზედმიწ. „კისრული (კისრის) ბატონები“; შდრ. *კისერ-ი*, -*ე* სუფიქსური ელემენტია (ვ. შენგელია), არსებითი სახელისაგან ზედსართავი სახელის მაწარმოებელი.

კორკოცე // *კორკოცე* პატონეფი „ყივანახველა“. ფუძეა *კორკოცე*, რომელიც უნდა უკავშირდებოდეს ა. ქობალიას ლექსიკონში დადასტურებულ *კორკოცე* სიტყვას, რომლის მნიშვნელობაა „ჩაბჭირება სიცილისაგან, ხველისაგან“ (ქობალია 2010: 373). მეგრული *კორკოცე*-ფუძის შესატყვისია დასავლურქართულ დიალექტებში წარმოდგენილი *კარკაცე*- (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: 264). მეგრული *კარკაცი*-ი „ხარხარი, კისკისი“ ნასესხებია. *კორკოცე*-ში -*ე* სუფიქსი გამოიყოფა.

ჩხვერე პატონეფი „წითურა“, ზედმიწ. „ფეტვისებური ბატონები“; -*ე* სუფიქსია (შდრ. მეგრ. *ჩხვერ-ი* „ფეტვი“).

საინტერესოა სინონიმური ტერმინები *ჭითა პატონეფი* ზედმიწ. „წითელი ბატონები“ და *წითელე პატონეფი*; ეს უკანასკნელი შეიძლება განვიხილოთ როგორც ჰიბრიდული სტრუქტურის ტერმინი, რომლის შემადგენლობაში გვაქვს ქართული *წითელ-* ფუძე, მეგრული *-ე* სუფიქსით გაფორმებული და მეგრ. *პატონეფი*.

ტერმინს *შარტე* || *შარტე პატონეფი* მეგრულ ლექსიკონებში სხვადასხვაგვარი განმარტება ეძლევა: „ჩხვერა, ფშატა“ (ჭარაია 1997: 151), „ჩუტყვაილა“ (ქაჯაია 2002: 242), „ყვაილი, ფშატა, ჩხვერა“ (ქობალაია 2010: 659).

„ყვაილის ავადმყოფობის“ აღსანიშნავად სამი კომპოზიტი გამოიყენება: *დიდპატონეფი*, ზედმიწ. „დიდი ბატონები“ || *იპატონეფი*, ზედმიწ. „ია ბატონები“ || *კარდ-პატონეფი*, ზედმიწ. „კარდ- ბატონები“.

„ყბაყურის“ მნიშვნელობით მეგრულში გვაქვს *ფილვაია* და *ყვაყვარე პატონეფი*; *ფილვაია*-ს მეორე მნიშვნელობაც აქვს: „გაფუყული, ღაბუა“; *ყვაყვარე*-ში გამოიყოფა *ყვაყვა* „ნაზი, რბილი, დონდლო“ და -*რე*.

დავლა || *დაჟლა* „დამბლა“ ქართული სალიტერატურო ენიდან არის შეთვისებული; ყურადღებას იქცევს ფონეტიკური პროცესი: *მ > ვ || ჟ; ეს პროცესი, როგორც ჩანს, ბ-ს დაკარგვის შედეგად განხორციელდა, ხოლო თანხმოვნის მომდევნო პოზიციაში მ-ს გარდაქმნა მეგრულისათვის დამახასიათებელი თვისებაა (შდრ. ქართ. *სმენა* და მეგრ. *სვენა* || *სჟენა*).

ხვარცა „მუნი“, ქეცი“; ამავე მნიშვნელობით გვაქვს *ქერცა* || *ქერცა*, რომლის ძირითადი მნიშვნელობაა „ქერცლი“ (ყიფშიძე 2014: 344).

შესიტყვება *ფირტვიშ ხვალა* და კომპოზიტი *ფირტხვალი* გამოიყენება „ჭლექის“ მნიშვნელობით; მათი ზედმიწევნითი მნიშვნელობაა შესაბამისად „ფილტვის ხველა“ და „ფილტვხველა“.

„ასთმის“ მნიშვნელობით მეგრულში გვხვდება *ფიჟვიშ ხუნთუა* ზედმიწ. „ფილტვის ხუთვა“.

გორგილაფა „გაცივება“, *გორგილაფილი* „გაცივებული“

ხვალუა ქართული ხველ-ის ფონეტიკური და სემანტიკური შესატყვისია.

„ენაბრგვილისთვის“ ორი სიტყვა გამოიყენება: *ნინამოკა* ზედმიწ. „ენამძიმე“ და *ნინაგებორკილი* ზედმიწ. „ენადაბორკილი“.

ნასესხებია ავადმყოფობის აღმნიშვნელი სახელები:

ტიფა „ტიფი“; მეგრულს ქართული სალიტერატურო ენიდან შემოსული ეს სიტყვა -ა სუფიქსით გაუფორმებია.

ციება „ციება“

წყარმაკი „წყალმანკი“; ქართულში მ-ს წინ წარმოდგენილი ლ, მეგრული ფონოტაქტიკის შესაბამისად, რ-ში გადასულა.

ცალკე განსახილველია ცხოველთა დაავადებები. შევხებით ზოგ მათგანს.

გალა // ბენდელა „ცოფიანი“, მეგრ. ბენდელა უკავშირდება, ერთი მხრივ, ქართულ ბანდალ- „ბარბაცი, ლასლასი“ სიტყვას და, მეორე მხრივ, ქართულსავე სიტყვას ბანდალა „რქოსანი ცხოველის (აგრეთვე) ცხენის დაავადება“ (ქეგლი 1950: 969).

ყვაპუ // გვაპუ „ღორის დაავადება“ (ჭარაია 1997: 148; ქაჯაია 2002: 208); უკავშირდება ამავე მნიშვნელობის ქართული დიალექტების გაპო-ს.

ჭიჭინა „პირუტყვის სენი“; გვხვდება ქართულ დიალექტებში „კიდურების დამბლის“ მნიშვნელობით. ქეგლ-ის მიხედვით ეს არის „მსხვილი რქოსანი პირუტყვის გადამდები დაავადება“ (ქეგლი 1964: 1269).

ჯილეხი „ციმბირის წყლული“ ქართული სალიტერატურო ენიდან არის შესული.

წყიტუ // წყირტუ „შაქრის ავადმყოფობა“; შდრ. ქართული სალიტერატურო ენის წყურტი || ჭყურტი „შაქრის ავადმყოფობა“ (ქეგლი 1964: 1218, 1308).

ზემოთ წარმოდგენილ მსჯელობას დაავადებათა სახელების შესახებ მეგრულში არა აქვს სისრულის პრეტენზია. ჩვენ მხოლოდ ზოგადი სურათის წარმოდგენა ვცადეთ. საკითხის უფრო ვრცლად დამუშავება სამომავლოდ ივარაუდება.

ლიტერატურა

ელიავა 1997 – გივი ელიავა, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, მარტვილი-თბილისი.

ქეგლი 1950 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი პროფ. არნ. ჩიქოზავას საერთო რედაქციით, ტ. I, თბილისი.

ქეგლი 1964 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი პროფ. არნ. ჩიქოზავას საერთო რედაქციით, ტ. VIII, თბილისი.

ქაჯაია 2001 – ოთარ ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. I, თბილისი.

ქაჯაია 2002₁ – ოთარ ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. II, თბილისი.

ქაჯაია 2002₂ – ოთარ ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, ტ. III, თბილისი.

ქობალა 2010 – ალიო ქობალა, მეგრული ლექსიკონი, თბილისი.

ყიფშიძე 2014 – И. Кипшидзе, Мингрельско-русский словарь. – Грамматика мингрельского (иверского) языка, с.-Петербург.

Tsira Janjghava

TSU Arn. Chikobava Institute of Linguistics, Georgia

cirunaja@gmail.com

Keywords: Kartvelian languages, megrelian, disease names.

Disease Names in Megrelian

Summary

In Megrelian the general name for a disease is *laxara* and the common name for infectious diseases is *patonefi*.

A disease name may be a simple base (e.g. *xvarca* “the itch”), a compound (e.g. *didpaṭonepi* “smallpox”) or a syntagm (e.g. *čxvere patonefi* “rubella”).

In Megrelian the terms denoting different diseases may be borrowings (e.g. *wqarmaki* “dropsy”). The cases of synonymy can also be found (e.g. *piγvaia/qvaqvare paṭonepi* “mumps”).